

Univerzita Karlova v Praze
Husitská teologická fakulta

Richard Ferčík

**Vývoj pohřební praxe Církve československé (husitské)
v kontextu jejího ideového vývoje**

**The Development of Funeral Practices in the Context of
the Evolution of Ideological framework of the
Czechoslovak (Hussite) Church.**

Autoreferát doktorské disertační práce

Praha, 2018

Předkladatel doktorské disertační práce:

Doktorský studijní program: Mgr. Richard Ferčík
Teologie
Studijní obor: Husitská teologie

Školitel: Doc. ThDr. Jiří Vogel, Th.D.

Oponenti doktorské disertační práce:

.....

.....

.....

Obhajoba disertační práce se koná dne

.....

v na

.....

.....

před komisí pro obhajobu disertační práce. Předsedou komise
byl jmenován

.....

**Předseda oborové rady
UK v Praze HTF**

**Děkan fakulty
UK v Praze HTF**

prof. ThDr. Jan B. Lášek, Dr.h.c

doc. ThDr. Kamila Veverková, Th.D.

Struktura práce

Práce je členěná do 6 kapitol vlastního textu:

- Úvod
- Základní pojmy
- Pohřební situace v českých zemích
- Církev československá husitská
- Srovnání s vybranými církvemi
- Závěr

Dále práce obsahuje dalších 6 doplňujících kapitol:

- Jmenný rejstřík
- Přílohy
- Seznam použité literatury
- Seznam tabulek
- Seznam příloh
- Summary

1. Úvod

Práce vychází z hypotézy, že konkrétní podoba pohřebních obřadů v Církvi československé (husitské) je závislá na její ideové orientaci a vyvíjí se souběžně s jejím teologickým vývojem. Tento vývoj shledávám dynamickým, a to dokonce v takové míře, že mi to umožňuje vidět dynamiku vývoje jako vlastnost specifickou pro CČS(H) a v ekumenickém kontextu českých zemí výjimečnou. Cílem práce je zjistit, nakolik jsou pohřební praxe a pohřební obřady Církve československé (husitské) svébytné a nakolik a jakým způsobem navazují a reflektují jiné křesťanské tradice.

Zkoumám, zda se ideový vývoj CČS(H) projevil na podobě jednotlivých pohřebních agend CČS(H) a zda přímo odrážel rozdílnou teologickou orientaci jednotlivých teologických generací a proudů CČS(H).

Metodický postup

Po metodologické stránce jsem postupoval následovně:

1. Ve fázi výzkumu byly provedeny rešerše dostupných zdrojů a pramenů a následně byly vymezeny zdroje dat.

2. V další fázi byl proveden sekundární výzkum již existujících studií a výzkumů.
3. Studium písemných zdrojů byly získány informace, které byly řazeny podle své relevance:
 - agendy
 - odborné články a teologické diskuze
 - monografie
 - sborníky
 - brožury a jiné informační materiály
 - ročenky
 - katalogy
 - metodické předpisy
 - usnesení orgánů církve
 - zákony vyhlášky
 - zápisy z jednání
 - judikáty
 - rozhovory.
4. Z časového hlediska se práce zabývá zejména obdobím vymezujícím předcházejícím vzniku CČS(H), (1920) až po současnost.

Přehled dosavadních poznatků

Tématu vývoje pohřební praxe v CČS(H) nebyla dosud věnována žádná odborná studie. Zmiňuji některé práce, které sledují dílčí aspekty mé práce.

Nejnovější prací je kolektivní monografie Waleriana Bugela a kolektivu *Pohřební obřady v různých liturgických tradicích* z roku 2015.¹

Srovnání pohřebních obřadů CČSH s největšími dvěma českými církvemi, se věnovala Gabriela Bjolková ve své diplomové práci: *Komparace pohřebních obřadů ŘKC, CČE, CČSH*.²

Dalším významným příspěvkem k danému tématu je studie Pavla Koláře: *O eschatologii a pohřebních obřadech Církve československé husitské*.³

Na závěr uvádím též práce Tomáše Kotrlého, teologa věnujícího se otázce pohřbívání v českém prostředí. Ve své

¹ BUGEL Walerian a kol.: *Pohřební obřady v různých liturgických tradicích*. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2015.

² BJOLKOVÁ Gabriela, *Komparace pohřebních obřadů ŘKC, CČE, CČSH*. Diplomová práce, Praha: HTF UK, 2010.

³ KOLÁŘ Pavel, Praha. O eschatologii a pohřebních obřadech Církve československé husitské. In STEJSKAL, David, ŠEJVL, Jaroslav a kol. *Pohřbívání a hřbitovy*. 1. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR a. s., s. 257-275.

rigorózní práci: *Teologicko-filozofická východiska církevního pohřbu a vývoj jeho právní úpravy s přihlédnutím k právu České republiky*⁴, sledoval téma vývoje pohřbívání s ohledem na jeho ideové pozadí. Dané téma ještě více rozvinul Kotrlý ve své disertaci: *Pohřeb a hřbitov v legislativě Kodexu kanonického práva s přihlédnutím k právu České republiky*⁵.

Důležitá je práce Jiřího Raka⁶, který poukazuje na národně manifestační rozměr pohřbu v 19. století. Zásadní je příspěvek Mileny Lenderové,⁷ který se věnuje první kremaci české občanky.

2. Základní pojmy

V této kapitole jsem vymezil základní pojmy, jako například: pohřeb, mrtvola, kremace, pohřebiště. Tento krok je

⁴ KOTRLÝ Tomáš. *Teologicko-filozofická východiska církevního pohřbu a vývoj jeho právní úpravy s přihlédnutím k právu České republiky*. Rigorózní práce. Praha: KTF UK, 2007.

⁵ KOTRLÝ Tomáš. *Pohřeb a hřbitov v legislativě Kodexu kanonického práva s přihlédnutím k právu České republiky*. Disertační práce, Praha: KTF UK, 2009.

⁶ RAK Jiří. Pohřeb jako národní manifestace. In KOVAŘÍK Petr. *Klíč k pražským hřbitovům*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, ISBN 80-7106-486-6, s. 311-323.

⁷ LENDEROVÁ Milena. Fenomén smrti v české kultuře 19. století. In: *Sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století Plzeň, 9. - 11. března 2000*, Lorenzová, Helena, Praha: KLP 2001, s. 238-244.

důležitý z důvodu korespondence s právními normami, které byly a jsou závazné i pro církevní pohřbívání. Na tomto místě je i vysvětlení používání jednotlivých historických názvů CČSH.

3. Pohřební situace v českých zemích

Táto kapitola, pojednává o historických způsobech pohřbívání v českých zemích.

Po celé období písemných dějin se v českých zemích praktikovalo pohřbívání do země. Kremace jako řádná varianta pohřbu (vyjma mimořádných situací jako války nebo epidemie) přichází do prostoru Evropy a zvláště Rakousko – Uherska až v období před I. Světovou válkou. První krematorium v českých zemích bylo postaveno ještě za Rakousko – Uherska, provoz byl zahájen až po vzniku Československa. Podobně i první kremace českého občanky paní Augusty Braunerové v roce 1890 se uskutečnila v Paříži a její ostatky byly dopraveny do Čech až po kremaci. Oficiálně byla kremace povolena až v Československu zákonem ze dne 1. dubna 1919. První kremace byla realizována dokonce krátce před vstoupením zákona v platnost. Období první republiky bylo dobou budování krematorií i etablování CČS.

4. Církev československé husitská

V této kapitole pojednávám o samotné CČS(H) a to v těchto rovinách:

- Vzniku CČS a jejich teologických východisek. Popis reálné pohřební praxe CČS(H), vnitrocírkevně právní a věroučný rámec. Analýza důrazu teologie CČS(H) v problematice smrti, sakramentologie a liturgiky. Popis praxe a jejího vývoje a srovnání jednotlivých pohřebních agend.

Církev od okamžiku svého vzniku řešila otázku pohřebních obřadů jako otázku praktickou nikoli teoretickou. Ožehavost této problematiky dokládá i diskuze v církevním tisku a množství sporů ohledně pohřbívání a kompetencí k pohřebištím. Tyto spory ustaly s tím, jak CČS rychle budovala vlastní síť kolumbárií.

- Pohled teologů CČS(H) a jejich důrazy na sledovanou problematiku v průběhu dějin CČS(H)

CČS(H) uznává tradiční dělení svátostí na sedm. Pohřeb je řazen mezi svátostiny. O svátostinách jako takových

se oficiální věroučné dokumenty CČS(H), kromě jejich výčtu, zmiňují zcela okrajově. Pro komplexní pochopení této problematiky je nutné prozkoumat sakramentologii CČS(H) jako takovou.

Karel Farský kladl u svátostí důraz na vnitřní rozhodnutí a vnitřní přijetí Boží milosti jednotlivého věřícího. Zároveň Farský zdůrazňuje Boží působení ve svátostech. Alois Spisar svátosti relativizuje a vnímá je jako lidská ustanovení v církvi. Jeho chápání svátosti je rozšířeno celkově na Boží milost a na příklon člověka k Boží vůli. Podle Spisara se Boží milost projevuje i mimo křesťanství. Čím, ale dochází k rozmělnění svátostí, které se stávají jenom obrazným pojmem, historickým symbolem a ne zvláštní jednáním Krista v Církvi.

Až „*kopernikánský obrat*“ v teologii CČS v druhé polovině čtyřicátých let 20. století otočil teologii CČS zpět směrem k tradici, kterou začal moderně interpretovat a tímto způsobem ochránil teologii CČS(H) před nástrahami přehnaného liberalismu.

Zdeněk Trtík vrací teologické myšlení CČS(H) na tradiční půdu a vnímá svátosti především eklesiologicky, jako smyslově poznatelné jednání Kristova těla. Pravost svátostí je dána přítomností Krista v Církvi. Přestože každý eklesiologický akt, čin nebo pohyb v církvi má v Duchu Svatém svou legitimitu. Trtík navázal na Farského důraz na symbolickou a

niterní hodnotu svátostí, a důsledně jej eklesiologicky ukotvil.

To umožnilo CČSH zůstat v logických hranicích pohřebního obřadu s tradičním členěním.

Skutečnost, že CČS vznikla v okruhu modernisticky orientovaných a demokraticky smýšlejících katolických kněží, předurčila i výchozí postoj CČS k pohřbu a formovala podobu pohřebních obřadů. Na jedné straně CČS převzala veškeré ustanovení římskokatolické církve až do odvolání a na druhé straně se CČS právě vůči římskokatolické církvi snažila vymezit.

- Agendy CČS(H), jejich struktura, shody a rozdíly a to jak u agend oficiálních i neoficiálních. Hodnocení agend.

První agendou CČS byla „Farského agenda“. Vycházela z obecné křesťanské tradice a její ambice je zejména pastýřská. Farský klade člověka pod Boží soud a pod Boží milost a jeho obřady vždy směřují ke Kristu.

„Farského agenda“ obsahovala varianty pohřbů podle místa a rozlišovala pohřeb dospělého a dítěte s vynecháním rozhršení u pohřbu dítěte.

Umístění některých částí je zvláštní, ale na průběh obřadu nepůsobí rušivě. Stejně tak i užití termínu „*Ducha živého*.“ Farského Modlitba odevzdání je co do formy tradiční,

Farský však nahrazuje prosby o přímluvu Svaté Panny Marie, všech Svatých a svatých apoštolů mírně nejasným termínem „*pro památku*”.

Rychlému a širokému rozšíření „Farského agendy“ velmi přispělo opakované zařazování Farského pohřební agendy do Zpěvníků.

Druhou Agendou CČS(H) byla „Drtinova agenda“. Drtina vycházel z „Farského agendy“ a jeho agenda obsahuje zvláštní formuláře pro pohřeb dospělých a pro pohřeb dětí. Agenda obsahuje samostatný formulář pro uložení urny do kolumbária.

Agenda klade především důraz na pastorační útěchu a posílení víry pozůstalých. Stejně tak zdůrazňuje i misijní rozměr pohřbu a vnímá pohřeb jako událost celé náboženské obce, jako rodiny církve.

Dalším specifikem „Drtinovy agendy“ je zařazení vyznání víry.

Jeho agenda se proti Farskému „klerikalizuje“ a Drtina tiše předpokládá pasivnější účast smutečního shromáždění na průběhu obřadu.

„Drtinova agenda“ se odklonila od Farského liberálního optimismu a kladla důraz na osudové momenty. Celkově byla „temnější“ a do centra stavěla osobnost zesnulého. Zesnulý se stal vedle Krista druhým ohniskem obřadu. „Drtinova

agenda“ omezila strukturu antifonálních dialogů a nechala vedení obřadu na duchovním, a to především modlitbou a čtením z Písem.

Již na první pohled je znát její hluboká promyšlenost a logičnost. Agenda nabízí dostatek variant pro všechny možné situace a podmínky.

Již doba více než padesáti let, po kterou byla „Drtinova agenda“ dominantním rytmem v CČS(H) svědčí o jejím vlivu.

Třetí agendou CČSH byla „Špakova agenda“. Členění obřadů je klasické a logické. Zvláštním přínosem „Špakovy agendy“ byl vlastní obřad pro rozptyl. Narozdíl od agend starých, Farského a Drtinovy, nová „Špakova agenda“ již nerozlišuje zvláště pohřeb dospělého a dítěte. Farský vynechává rozhřešení u pohřbu dítěte a Drtina usmíření. Špak nabízí jenom varianty biblických textů a modliteb. Jinak je modlitba stejná pro všechny kategorie. Celkově s tímto rozměrem není u Špaka nijak pracováno. Agenda je doplněna dostatkem vhodných textů. Špak přikládal velký význam i duchovnímu zpěvu (zejména zpěvníku CČSH).

Poslední agendy, „Špakova“ a Buttova“ jsou téměř identické. Butta jako liturgik na rozdíl od Špaka a vlastně i Drtiny vnímá význam a sílu křesťanských symbolů. Zároveň neopomíjí ani pastorační stránku. Kterou dělí na službu umírajícím, zesnulým a pozůstalým. Proti předešlým agendám

klade „Špakova agenda“ i „Buttova agenda“, důraz na zvěstování Božího slova a hlásání evangelia. Přesunuly důraz od osoby zesnulého na evangelijní zvěst. Tím se dostaly svým duchem blíže k protestantskému chápání. Zachovaly však členění tradiční pro CČS(H) a celkový průběh pohřebních obřadu byl sladěn se současnou liturgií CČSH, co do struktury i znění jednotlivých textů.

Butta klade víc než Špak důraz na sloužení eucharistie při pohřbu. Agenda po hudební stránce zdůrazňuje kvalitní duchovní hudbu a ustupuje od pokleslé hudební formy duchovních písní 19. století. „Buttova agenda“ si zvláště všímá obřadu uložení urny nebo rozptylu, který popisuje a věnuje mu pozornost. Buttova agenda pamatuje i na suicidium.

Špak a Butta nechávají při obřadu ve sboru recitovaný žalm s odpověďmi lidu. Lze konstatovat, že Špak a Butta zásadní mírou propojili pohřební obřad se zpěvníkem. U Špaka se lze domnívat, že to bylo z části dáno jeho osobním teologickým přiblížením se k evangelikalismu. Butta svojí předmlouvou a uvedením do problematiky zasadil zpět pohřební agendu do širších historických souvislostí.

„Buttova agenda“ doplnila „Špakovu agendu“ vhodnými responsorii, které „Špakova agenda“ neobsahovala.

Oceňuji Buttovo doplnění responsorií. Agenda jako taková však působí indiferentním dojmem a neobsahuje osobní naléhavost jako agendy předešlé. Stejně tak jí lze vytknout přílišné fixování na současnou „liturgii Karla Farského“. Nepochybně je tak činěno v dobré víře, že propojení liturgie CČSH a pohřebního obřadu bude celkovým přínosem.

V CČS(H) se dochovalo i několik neoficiálních agend. Ani jedna nedosáhla významnějšího vlivu a byly užívány jenom lokálně a to po krátkou dobu. Nejvýznamnější z nich byla „Salfického agenda“ z roku 1940. Lze na ní sledovat zcela zásadní posun od Farského liturgismu. Salfický zcela vynechal responsoriální žalm, trojiční hymnus, i prosbu za odpuštění k zesnulému. Ve vstupní modlitbě *Veleben budiž Bůh a Otec + Pána našeho Ježíše Krista* i ostatních verzích byla důsledně vynechávána zmínka o Duchu svatém. Jedině závěrečné požehnání bylo převzato z liturgie CČS a tudíž bylo trojiční. Celkově byl obřad kromě zpěvu žalmu 23. zbaven všech zpěvů. Jeho těžištěm byly modlitby a čtení z Písma a jiné dokonce i nebiblické texty a modlitba Otčenáš. Salfického obřad byl krajně liberální a stavěl se proti duchu Farského pohřebního obřadu. Ani zdánlivě nedosahoval hloubky a krásy Farského obřadu. Jeho význam je v tom, že nám umožňuje vidět krajní extrém, kterému se našťěstí CČS(H) ve svém vývoji dokázala

vyhnout.

Pro zajímavost lze uvést, že „Tuháčkova agenda“ klade na stejnou úroveň texty biblické i nebiblické. Stejně tak i návrh „Kalousovy agendy“ z roku 1922. Kalous dokonce připustil vedení pohřebního obřadu i laikům. Kalous se jako jediný velice podrobně věnuje detailům průvodu. Tuháčkův a ani Kalousův návrh nebyly v plném slova smyslu plnohodnotné agendy.

Hlavním teologickým východiskem CČS(H) byl posun od formálního chápání pohřbu u „matrikových věřících“ až po magické chápání pohřbu v lidovém katolicismu, proti němuž se snažila postavit srozumitelný, jazykově i kulturně aktualizovaný obřad. To bylo úspěšné u všech oficiálních agend (Farský, Drtina, Špak a Butta).

Zakladatelská generace CČS byla vedena touhou po inkulturaci evangelia a jeho přetlumočení do „živého“ jazyka aktuální doby. V té době však CČS dokázala oslovit společnost. Stejně tak CČS svědčila o evangeliu živým a současným jazykem, který však na nás může již působit těžkopádné až obrozenecky.

Z hlediska teologického pohledu na smrt a pohřeb bylo patrné východisko - katolický modernismus, i způsob pohledu - tím byl liberálně demokratický étos, který stál v protikladu k strnule prezentované tradici. Teologicky nebyly tyto záležitosti

nikdy promyšleny *a priori*. Velkým nebezpečím tohoto období byl vrcholící liberalismus jak v teologii CČS (Spisar), tak i v praktickém životě CČS. Svědectvím tohoto krajního liberalismu je i neoficiální „Salfického agenda“.

Co do struktury se pohřební obřad po celou dobu existence CČS(H) odehrával v duch katolického pohřebního ritu a byl srozumitelný.

Co do hodnocení konkrétních obřadů konstatuji, že Farského obřad byl velmi liturgickým a logicky uzavřeným celkem a držel se tradičního pojetí. Z pohledu trojičního a christologického byl zcela jednoznačně čitelný a kérygma nepřehlédnutelné, nikoli však na úkor loučení se zesnulým, které přesto stálo na odpovídajícím místě obřadu a osobě zesnulého je věnována patřičná pozornost. Stejně tak byla u „Farského agendy“ velmi silně cítit jistota víry v Krista a naději i důvěru ve společenství církve, které na ekleziologickém poli s nadšením budovalo novou církev. Zapojení obce bylo zajištěno antifonálním dialogem a přímluvami. Již Farským byl kladen důraz na zvěstný moment ve smyslu teologickém a moment pastorační ve směru k pozůstalým.

Bylo zjištěno, že postoj k pohřbu a pohřebním obřadům v CČS(H) procházel značným vývojem a celkem věrně kopíroval její teologické směřování. Už samotnou povahou pohřbu byla dána jeho velká možná variabilita.

Oficiální dokumenty CČS(H) se otázkou pohřbů a pohřebních obřadů téměř nezabývají. Pohřeb je řazen mezi svátostiny a není upírán ani jinověrcům a sebevrahům. CČSH nezpochybnuje posmrtný život a vzkříšení a jasně odkazují k víře v nesmrtelnou duši, vzkříšení a posmrtný život.

Zásadní vliv na CČS(H) v tomto směru měla „Farského agenda“ a to na jedné straně díky samotné autoritě Karla Farského, na straně druhé i pouhým faktem, že byla po mnoho vydání součástí Zpěvníku CČS, a tím se *via facti* rozšířila velice rychle a hluboko se vryla do povědomí celku církve. Fakticky nenechala prostor pro vliv jiných denominací, zejména CČE, která vydává svojí agendu až v době, kdy už byla „Farského agenda“ obecně přijata. Druhou agendou s podobným vlivem byla „Drtinova agenda“, která dominovala nejdelší období. Jsou ještě dokonce i dodnes místa, kde se stále užívá.

Práce prokázala, že CČS(H) v otázce postoje ke konkrétní podobě pohřebních obřadů nebyl statický, ale dynamický a zrcadlil její vývoj a posun v teologických důrazech u jednotlivých teologů CČS(H).

Nejvýznamnějším zjištěním je, že CČS(H) se po celou dobu držela liturgického rámce a eklesiologického chápání svátosti. Přes jistou podobnost a přiblížení se k protestantismu, nikdy CČS(H) nepřijala v tomto ohledu protestantské východisko. Její chápání se lišilo od římskokatolického, ale

nikdy se nepovedlo tento základní rámec zrušit. Tím se po celou dobu zachoval pohřební obřad, který měl strukturu a díky tomu byl vyhledáván lidmi z vnějšku CČS(H), a to jak příslušníky jiných církví, tak i lidí bez vyznání.

Jako další významný moment je udržení významu vzpomínek za zesnulé a dušičkové slavnosti v CČS, přes liberální a protestantské tendence. O jejich zachování v praxi CČS se zasloužila především lidová zbožnost. Přes jisté tendence v počátcích CČS nedošlo k úplnému zpřetrhání pouta mezi živými a zesnulými, tak jako u protestantských denominací, kde je silně cítit ostrý předěl mezi živými a mrtvými a modlitby za zesnulé se téměř nevyskytují. Vzpomínky za zesnulé jsou významnou součástí bohoslužebného života CČSH.

5. Srovnání s vybranými církvemi

V této kapitole byly popsány, pohřební obřady u Církve římsko – katolické, Českobratrské evangelické, Starokatolické, anglikánský přístup. Bylo shledáno, že Pravoslavné pohřební obřady se s obřady CČS(H) historicky ani neprotkly. Anglikánský přístup souvisí s přístupem CČSH jen do míry obecného dědictví západního křesťanství.

V případě teologicky CČS(H) nejbližšího proudu a to

starokatolictví bylo potvrzeno společné římskokatolické východisko, což ale bylo obecně známo. Stejný byl i u obou církví od počátku vstřícný přístup ke kremaci. Obě církve se však vzájemně neovlivňovali a záhy po vzniku CČSse vyvíjely nezávisle na sobě.

Výše uvedené církve byly v ČSR a i v ČR minoritní a řádově méně početnější než CČS(H).

Významnější bylo sledovat a srovnat postoje a praxi zbylých dvou církví, které tvoří společně s CČSH tři nepočetnější církve v ČR, a to Římskokatolickou církev a Církev československé evangelické (CČE). Při srovnání obřadů těchto tří církví, lze sledat tyto základní rysy:

- Obřady v domě zesnulého. Jsou součástí agend všech výše uvedených církví. Tvoří je čtení z Písma a modlitba. Okuřování zesnulého je pravidlem v církvi Římskokatolické a místně užíváno v CČS(H), není však součástí žádné z agend CČS(H).
- Průvod z domu zesnulého. CČS(H) i Římskokatolická církev jej popisují. Agenda CČE se o něm nezmiňuje.
- Obřady v kostele mají všechny zmíněné denominace. V CČS(H) a v Římskokatolické církvi se předpokládá liturgie s eucharistií. V CČS(H) není podmínkou, zejména v pozdějších agendách se již důsledně

nevyžaduje. Přesto je nanejvýš žádoucí. Konkrétní užití je závislé na místní situaci. CČE už z odlišného chápání svátostí tuto možnost nemá.

- Zastavení za obcí. Je součástí agend CČS(H) a Římskokatolické církve. U CČS(H) je kladen důraz na zpěv a žalmy u ŘKC na kropení svěcenou vodou.
- Obřady na hřbitově. Jsou společné všem církvím. Ústředním momentem je rozloučení se se zesnulým a jeho odevzdání zemi a Bohu. V Římskokatolické církvi je součástí výkrop hrobu. Místně i u CČS(H), ač není v agendě uveden. Důležitým bodem u CČS(H) i Římskokatolické agendy je prosba za odpuštění hříchů zesnulého. U CČE je důraz spíše na díkuvzdání za život zesnulého a obřady mají povahu rozloučení se. V Římskokatolických obřadech dominují prosby za odpuštění hříchů a přimlvy za zesnulého. V obřadech CČS(H) jsou akcentovány oba důrazy a dovolím si tvrdit, že při správném teologickém pochopení a liturgickém citu se mohou spojit oba přístupy. V pohřebních obřadech CČS(H) vidím potenciál pro integrální syntézu těchto důrazů a v nalezení „střední cesty“ pro orthopraxi v CČS(H).

Celkově jsou římskokatolické obřady (zejména modlitby) na jedné straně pojímány jako kající s důrazem na soud. Jejich

podstata je nesena odkazem vzkříšení a věčného života jako Boží odpovědí lásky na hřích a bolest. U CČS(H) byla již od dob Farského rozvíjena myšlenka, že smrt a vzkříšení Ježíše Krista otevírá věřícím cestu k věčnému životu. Zároveň byl v CČS(H) stále držen tradiční důraz na prosbu za odpuštění hříchů zemřelému. Na rozdíl od CČS(H) a Římskokatolické církve v CČE zcela absentuje prosba za odpuštění hříchů zesnulému a důraz je kladen výhradně na rozloučení se se zesnulým a jeho odevzdání zemi a Bohu. Stejně tak i tradiční výčet míst určených k zastavení a procesí k nim je u CČS(H) stejné jakou u Římskokatolické církve. V pozdějších dobách se v praxi CČS(H) přesouval důraz z domu zesnulého na obřady na hřbitově. Stejně tak v současnosti je stále méně preferováno rozloučení v kostele. To je však dáno celkovou sekularizací české společnosti a ne agendou CČS(H).

Přestože Církev československá od počátku vědomě polemizovala s katolickým pohledem na problematiku pohřebních obřadů a chápání posmrtného údělu člověka například v otázce očištění; nelze její pohled ztotožnit s protestantským pohledem. CČS(H) kladla do protikladu úsilí o zniternění víry a obřadů. *„Křesťanské pohřby by měly být co možná nejprostiší, zbavené pompy, družiček a různých pohanských ceremonií a nad celým pohřebním shromážděním včetně písní by měla především zaznít zvěst o vzkříšení a životě*

v *Kristu*“.⁸ Tato tendence byla reakcí na praxi. Oficiální postoj katolické církve ale nebyl odlišný. Jak bylo výše uvedeno, katolická církev sama přistoupila k výraznému omezení pohřební pompy.

Rudolf Horský zdůrazňuje přístup k pohřbu u reformačních církví kdy: „*ve všech agendách reformačních církví při uvádění smyslu pohřbu je řečeno, že křesťanský pohřeb je vyznání víry ve vzkříšení, prokázání lásky zarmoucené rodině a připomínka vlastní konečnosti.*“⁹ Horský poukazuje na rozdíl mezi přístupem ČČS a reformačních církví k zesnulému a jeho ústřednímu místu v pohřebním obřadu: „*jen v některých agendách je ještě zmínka o tom, že jde též o prokázání poslední pocty zesnulému*“.¹⁰ Tato pozice staví ČČS blíž ke katolickému vnímání, které staví vedle sebe zvěst vzkříšení, osobu a úděl zesnulého a útěchu pozůstalých jako neoddělitelné prvky pohřebních obřadů. Přístup katolické církve a ČČS(H) je mnohem osobnějším. Reformační církve výrazně oslabují roli osoby zesnulého a více zdůrazňují moment vyznání víry a apel

⁸ Srov. DURCHÁNEK Miroslav, HORSKÝ Rudolf. *O svátostech a o křesťanském pohřbu s připojením pohřebních kázání*. Praha: ÚCN, 1976, s. 95.

⁹ Srov. HORSKÝ Rudolf. O hřbitovech a pohřbívání. *Český zápas*, 1962, roč. 63, č. 44, ze dne 1. listopadu 1962.

¹⁰ Srov. HORSKÝ Rudolf. Křesťanský pohřeb. *Český zápas*, 1969, roč. 63, č. 33-34, ze dne 23. srpna 1962.

na nápravu života pozůstalých. Svébytnost CČS, je v tom, že „Farského“ a „Drtinova“ agenda nesdílejí tento reformační postoj a zachovávají jistou rovnováhu mezi těmito postoji.

Pokud existují mezi CČS(H) a ostatními církvemi podobnosti, jsou to podobnosti vyplývající z podstaty křesťanského pohřebního obřadu.

Vliv dalších denominací nebyl na CČS(H) prokázán.

6. Závěr a teoretický a praktický přínos disertační práce

Práce ukázala, že Církev československá (husitská) se od okamžiku svého vzniku jasně přiklonila k pohřbu žehem. Stala se průkopnicí a nejvýznamnějším propagátorem pohřbu žehem. Před vznikem CČS se ke kremaci v zahraničí hlásila Starokatolická církev i některé evangelické církve. Jejich vliv byl však v Československu okrajový a samy o sobě by nebyly schopny ovlivnit celospolečenské klima. S vlivem milionové CČS byl jejich vliv nesrovnatelný.

Stejně tak se stala CČS investorem a provozovatelem nejrozsáhlejší sítě kolumbárií v Československu.

Dále bylo prokázáno, že postoj CČS(H) ke konkrétní podobě pohřebních obřadů nebyl statický, ale dynamický a zrcadlil její vývoj a posun v teologických důrazech u

jednotlivých teologů CČS(H).

Přes počáteční období silně ovlivněné liberalismem a balancováním na hraně unitářství a svobodných církví, se díky obratu v teologii CČS v druhé polovině čtyřicátých let 20. století upevnil biblicismus a CČS revidovala i svůj odmítavý postoj k starocírkevním dogmatům a navrátila se k tradičnější teologii. Umožnilo to CČSH zůstat v logických hranicích pohřebního obřadu s tradičním členěním, jak tomu bylo od počátku a nevydat se cestou svévolného experimentování s podobou pohřebních obřadů.

Lze říct, že současná CČSH si pod vlivem teologie Trtíka a Kučery začíná uvědomovat význam a nadčasovost křesťanské tradice a chápe svůj historický úkol, ne ve vytvoření nové věrouky, ale ve schopnosti přetlumočit evangelium pro nové podmínky. *Novými slovy svědčit o nejstarších pravdách.*

Díky tradici svobody svědomí to činila nenásilně a ve svých základních dokumentech i s respektem k různým možným způsobům chápání. Tyto všechny proudy byla a je schopna praxe i teologie CČSH unést díky svému ukotvení v tradici i biblicismu a pevném trvání na svobodě svědomí při uznání Ducha Kristova jako nejvyšší normě v teologii a víře CČSH.

Co do struktury byl pohřební obřad po celou dobu existence CČS(H) tradiční a srozumitelný. Přes jisté rozdíly

byla a je hlavní struktura obřadu zachována.

Výsledkem mého bádání bylo zjištění, že postoj k pohřbu a pohřebním obřadům v CČS(H) procházel značným vývojem a celkem věrně kopíroval její teologické směřování. Už samotnou povahou pohřbu byla dána jeho velká variabilita.

Dynamika vývoje vlastní agendární tvorby CČS(H) zcela přesahovala dynamiku ostatních denominací a založila svébytnou tradici pohřební agendární tvorby CČS(H). Žádná jiná ze zkoumaných církví nevytvořila za tak krátkou dobu tolik pohřebních agend. To se týká jak oficiálních dokumentů, které se dostali do praxe CČS(H), tak i množství návrhů a neoficiálních agend, které se nikdy významněji neuplatnily. Otázka vnímání smrti a posmrtného života byla taktéž dynamická a ovlivněná teologickým vývojem CČS(H). Ve svém hlavní proudu však výrazně nevybočila z tradičního rámce. Někdy nejasně působící formulace, zejména v počátcích CČS, byly dány snahou o nalezení době odpovídajícímu způsobu vyjádření křesťanské zvěsti. V tomto ohledu je jejich jazyk poplatný době a její důvěře ve vědecký pokrok a demokracii.

Vzhledem k tomu, že CČS(H) neměla v Československu ani ve světě (potažmo v České republice) sobě podobnou denominaci, vyvíjela se zcela svébytně. Všechny případné vlivy byly individuálními důrazy jednotlivých teologů (Farský –

katolický modernismus a liberalismus, Špak – protestanismus a evangelikalismus), kteří osobně inklinovali k jistému typu zbožnosti, a to ovlivnilo stopu, kterou zanechali na podobě a chápání pohřebních obřadů v jednotlivých důzrazech (např. hudební), nikoliv však na celku jako takovém.

Nejvýznamnějším zjištěním je, že CČS(H) se po celou dobu držela liturgického rámce a eklesiologického chápání svátosti. Přes jistou podobnost a přiblížení se k protestantismu, nikdy CČS(H) nepřijala v tomto ohledu protestantské východisko. Její chápání se lišilo od římskokatolického, ale nikdy tento základní rámec nezrušilo. Tím se po celou dobu zachoval pohřební obřad, který měl strukturu a díky tomu byl i velice často vyhledáván lidmi z vnějšku CČS(H).

Domnívám se, že současná doba a společnost, která již není v kontaktu s církví, vykazuje potřebu svěbytného a uzavřeného obřadu, který bude jasný a srozumitelný. Dnešní člověk touží po prožití rituálu. Tím je vysvětlený i návrat ke všem tradičním symbolům, počínaje liturgickými barvami a konče okuřováním a výkropem hrobu, které jsou dnes od CČSH běžně žádány, a to přestože pohřební obřady CČSH o výkropu hrobu nemluví. S tím souvisí i vztah mezi zvětšujícím se počtem pohřbů bez obřadu, a stejně tak i zvyšujícím se počtu žádostí „nevěřících“ a nepraktikujících pozůstalých, kteří vyžadují tradiční obřad.

Podle mého názoru prokázala CČS(H) svým dynamickým postojem k této otázce v českém prostředí jedinečnou odvahu a ochotu kritické teologické práce na soustavné aktualizaci křesťanských pravd pro potřeby člověka a společnosti v každém specifickém období svých dějin. Ve výhledu do budoucnosti vidíme úkol pro CČSH v hlubším pochopení své historické role jako strážce „střední cesty“ a v aspiraci na to, stát se mostem mezi břehy křesťanské tradice v Českých zemích, jak tomu v historicky nejsložitějším období českých dějin čestně dostál utraquismus a stal se inspirací zejména pro 21. století, kdy církev stojí na rozcestí a hledí s rozpaky do budoucnosti. Pouze návratem k pochopení svého počátku, k utraquismu, může Církev československá husitská dostát svému poslání a *dokončit českou reformaci*.

Seznam publikovaných prací, které se vztahují k předkládané práci

FERČÍK Richard. Specifické postoje Církve československé (husitské) k pohřbívání. *Acta theologica et religionistica*, 2015, roč. 4, č. 1, s 23-42, ISSN 1338-7251

Nejdůležitější prameny, literatura a další odborné zdroje

Agenda. První část. Obřadní příručka Církve československé husitské. Praha: Blahoslav, 2004.

BJOLKOVÁ Gabriela. *Komparace pohřebních obřadů ŘKC, CČE, CČSH.* diplomová práce, Praha: HTF UK, 2010. *Český misál*, Politika, Praha 1919.

DRTINA Vlastimil: *Agenda*, Blahoslav, Praha 1951

DURCHÁNEK Miroslav, HORSKÝ Rudolf. *O svátostech a o křesťanském pohřbu s připojením pohřebních kázání.* Praha: ÚCN, 1976.

FARSKÝ Karel. *Zpěvník písní duchovních Církve československé, vydání čtvrté.* Praha: Blahoslav, 1923.

HORSKÝ Rudolf. Křesťanský pohřeb. *Český zápas*, 1969, roč. 70, č. 33-34, ze dne 14. srpna 1969.

HORSKÝ Rudolf. O hřbitovech a pohřbívání. *Český zápas*, 1962, roč. 63, č. 44, ze dne 1. listopadu 1962.

KALOUS František. Náš pohřeb na Příbramsku. *Český Zápas*, 1922, roč. 3, č. 12 ze dne 24. března 1922.

KALOUS František. Vzpomínková slavnost večer 1. listopadu na našem hřbitově. *Český zápas*, 1925, roč. 6, č. 46 ze dne 12. listopadu 1925.

KOLÁŘ Pavel. O eschatologii a pohřebních obřadech Církve

- československé husitské. In STEJSKAL, David, ŠEJVL, Jaroslav a kol. *Pohřbívání a hřbitovy*, 1. Vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2011, ISBN 978-80-7357-680-6.
- KOTRLÝ Tomáš. *Teologicko-filozofická východiska církevního pohřbu a vývoj jeho právní úpravy s přihlédnutím k právu České republiky*, rigorózní práce, Praha: KTF UK, 2007.
- KUNETKA František. Nejstarší římské Ordo defunctorum v pohledu paradigmatu rites de passage. *Studia theologica*, 2005, roč. 6, č. 4, s 13-25, ISSN 1212-8570.
- LENDEROVÁ Milena. Fenomén smrti v české kultuře 19. století. In: *Sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století Plzeň, 9. - 11. března 2000*, Lorenzová, Helena, Praha: KLP 2001, ISBN 8085917793, s. 238-244.
- Liturgie Patriarchy Dr. K. Farského*. Praha: ÚR ČČS, 1939.
- MEDEK Rudolf. *Katechismus v duchu církve československé husitské*. Praha: Blahoslav, 1990.
- Mše za zemřelé. Český misál. Sešit II*. Praha: Vydáno péčí Klubu reformního duchovenstva, 1920.
- RUTRLE Otto. Naše tradice o životě věčném. *Náboženská Revue*, 1952, roč. 23, č. 1, str. 8 -29.
- RUTRLE Otto. Poselství obřadní příručky Dr. Karla Farského. *Náboženská revue*, 1952, roč. 23, č. 3, s. 100-115.

- RŮŽIČKA Vilibald. Náš duchovní při pohřbu. In *Český zápas*, 1923, roč. 4, č. 23 ze dne 8. června 1923.
- SALAJKA Milan. Smrt a pohřeb. *Theologická revue*, 1984, roč. 55, č. 3, ISSN 0139-7702, s. 103-112.
- SALFICKÝ Karel. *Návrh obřadních modliteb. Liturgické komisi předkládá duchovenstvo Církve českomoravské vikariátů budějovického a táborského*. Budějovice: Nákladem rady starších Církve českomoravské v Budějovicích, Adolf Mičan, 1940.
- Slavnost Dušiček na hřbitově příbramském. *Český zápas*, 1922, roč. 3, č. 47 ze dne 24. listopadu 1922.
- SPISAR Alois. K naší tradici o životě věčném. *Náboženská revue*, 1953, roč. 24, č. 1, s. 15-23.
- SPISAR Alois, KALOUS František. *Učení náboženství křesťanského*. Praha: Blahoslav, 1948.
- ŠPAK Josef: *Agenda Církve Československé husitské, Druhá část, Pohřební obřady*. Praha: Blahoslav, 1997, ISBN 80-7000-009-8.
- TRTÍK Zdeněk: *Dr. Karel Farský o nesmrtelnosti duše* in *Theologická revue CČS VI*. 1953, Blahoslav, Praha 1953
- TRTÍK Zdeněk. Naše tradice o životě věčném. *Náboženská revue*, 1952, roč. 23, č. 1, s. 8-29.
- TRTÍK Zdeněk. Pósegeirontai hoi nekroi. *Náboženská revue*, 1958, roč. 29, č. 5, s. 203-214.

TUHÁČEK Alois. *Bohoslužebná kniha Církve československé.*

Praha: ÚR CČS, 1952.

TUHÁČEK Alois. *Obřadní příručka CČM.* Praha: UR CČM,

1944.

Učení náboženství křesťanského. Přijato I. řádným sněmem

církve československé dne 28. – 30. března 1931. Praha: ÚR
CČS, 1948.

Český zápas, 1921 roč. 2, č. 18 ze dne 6. května 1921.

Základy víry církve československé husitské. Praha: ÚR CČSH,
1975.

Zpráva o I. Řádném sněmu Církve československé. Praha: UR
CČS, 1931.

Summary

The Development of Funeral Practices in the Context of the
Evolution of Ideological framework of the Czechoslovak
(Hussite) Church.

Our work resulted in finding that since the very beginning of
its existence, the Czechoslovak (Hussite) Church approached
the question of funeral rituals as a practical, pastoral question,
not academic and theoretical.

The Czechoslovak Church became a pioneer and promoter of cremation and operator of the most extensive network of columbaries in Czechoslovakia.

The major moment of Czechoslovak (Hussite) Church particulars was the shift from the mechanical-magical concept of funeral in popular Catholicism, by which it tried to confront with a purified and understandable ritual based on the gospel and the desire to enculturate the gospel and translate it into a “live” language.

Judging by the theological view of death and funeral, the basis from which it stemmed is quite clear – catholic modernism and liberal democratic thinking. Theological consideration was never priority in these matters, but the church only dealt with it when solving complex tasks.

It was not until the middle of 1940s, when the Copernical Revolution consolidated the traditional understanding and turned it into a stable basis of modern interpretation and it protected the CHC theory from threats of liberalism in an intelligible way. The current Czechoslovak (Hussite) Church, under the influence of Trtík and Kučera, starts to realise the importance and timelessness of Christian traditions and understands that its historical role does not lie in forming new catechism, but in the ability to translate the gospel into new conditions: giving testimony of the oldest truths using new

words.

In terms of structure, the Czechoslovak (Hussite) Church funeral rituals were traditional and understandable.

When evaluating specific funeral rituals, we should note that the Farský ritual was a very liturgical and logically coherent set. From the theological point of view, it was a well-balanced ritual, paying sufficient attention to the personality of the deceased, while consoling the mourners. It was trinitological and Christological and clearly understandable, its kerygma being noticeable.

The Drtina Agenda was the agenda which was used by the Czechoslovak (Hussite) Church for the longest time. This agenda offers at every moment sufficient amount of alternatives for to any possible situation and condition that may occur. It is elaborated in a very careful and thorough way.

However, it diverts from Farský's liberal optimism, emphasising fateful moments. Generally speaking, it was "darker", putting the deceased personality in the centre. The deceased person became the second focal point of the funeral ritual, next to Jesus Christ.

Last two agendas, the Špak and the Butta Agendas are almost identical. In comparison with the other agendas they emphasise the annunciation of the Word of God. They move the focus from the deceased person to the kerygma, which brings

the nature of their agendas nearer to the Protestant approach.

The Butta Agenda complements the Špak Agenda with suitable responsories which were lacking in the Špak Agenda.

We appreciate Butta complementing the ritual with responsories, as they may endow the ceremony with greater spiritual depth when presented in a dignified manner.

Our research leads us to conclude that the approach towards funeral and related rituals in the Czechoslovak (Hussite) Church underwent significant development and it imitated quite faithfully its the course of its theological evolution.

In this aspect, the Czechoslovak (Hussite) Church was substantially influenced by the Farský Agenda. The other agenda with great impact was the Drtina Agenda which dominated the Czechoslovak (Hussite) Church for the longest time.

Although the Czechoslovak (Hussite) Church originated from the sources of Catholic modernism, it became a distinctive church in a very short time. However, traditional funeral rituals soon started to be complemented with new accents resulting from the atmosphere of liberalism. This was specific for the first generation of the Czechoslovak Church. After the Copernical Revolution, the Czechoslovak (Hussite) Church tries to divert from liberalism, returning to more traditional thinking. The

question of whether it was influenced by other denominations remains unproved.

When comparing the agendas, the Roman-Catholic basis was confirmed, which is a fact that had been publicly known before. The influence of other denominations was not proved, since even the Evangelical Church of Czech Brethren was founded and its funeral rituals established after the Czechoslovak Church's practices were established. Also the Orthodox crisis did not affect this issue, as the Czechoslovak Church quickly split into two independent churches which then evolved independently. A short instance of Czechoslovak crisis within the Old Catholic church was local and did not leave any traces in this respect. The fact these two churches are close to each other is not due to mutual influence but due to the fact they both stemmed from the Roman-Catholic basis.

The most significant finding is that the Czechoslovak (Hussite) Church has always adhered to the liturgical framework and ecclesiological understanding of the sacrament. Despite a certain similarity and getting nearer to Protestantism, the Czechoslovak (Hussite) Church never adopted the Protestant approach in this respect.

The dynamics of the development of its own agendas absolutely exceeded the dynamics of other denominations and laid foundations to the Czechoslovak (Hussite) Church's

tradition of funeral agenda creation.

Since the Czechoslovak (Hussite) Church did not have in Czechoslovakia or anywhere else in the world a similar denomination, its evolution was completely independent.

Bibliografická identifikace

Práce si klade za cíl popsat vývoj pohřební praxe CČS(H). Zkoumá dobový postoj společnosti a CČS(H) ke kremaci. Zaměřuje se na praxi CČS(H) a její teologické a pastoračního ukotvení. Zkoumá teologická východiska jednotlivých období a teologů CČS(H). Vycházím z teze, že postoj CČS(H) k otázce pohřbívání a nebyl statický, procházel vývojem, a to jak v nahlížení na smrt a funkci pohřebních obřadů, tak i ve vývoji praktické podoby pohřebních obřadů. Domníváme se, že tento dynamický vývoj byl a je vlastní CČS(H) a nebyl přímo ovlivněn působení jiných denominací.

This paper is aimed at describing the development of funeral practices of the CČS(H). It is followed by the CČS(H)'s practices and its theological and pastoral fundamentals and explores also the theological grounds of the different periods and CČS(H) theologians. We base our research on the thesis that the CČS(H)'s approach towards funerals was not static and

it underwent a certain evolution in terms of perceiving death and functions of funeral rituals as well as in the development of the actual form of funeral rituals, particularly with regards to the theological beliefs of the CČS(H) and theological trends.

Klíčová slova: pohřební agenda, pohřeb, svátostina, smrt, Církev československá husitská, kremace, kolumbárium.

Keywords: agenda funeral, burial, death, Czechoslovak hussite church, cremation, columbarium, sacramentals.